

Суспільнотворча роль освітянського краєзнавства (до 100-річчя від дня народження академіка П. Т. Тронька)

Р. В. Маньковська

У статті розглядається значення освіти і виховання для формування сучасного громадянина і патріота. Автор аналізує діяльність видатного історика, громадського та державного діяча, Героя України, академіка П. Т. Тронька.

Ключові слова: освіта, суспільство, культура, виховання, краєзнавство, П. Т. Тронько.

У гуманітарній освіті України останнім часом в умовах суспільних трансформацій та інформаційно-технологічних впливів спостерігаються процеси, які суттєво змінюють традиційну систему знань. Сучасна концепція розвитку української освіти поряд із завданням фахової підготовки молодого покоління на всіх етапах оволодіння знаннями включає людинотворчу складову – виховання інтелектуально-єрудованого та національносвідомого громадянина держави. Вагомим компонентом у цій діяльності є краєзнавство з потужним освітньо-виховним потенціалом. Впровадження краєзнавства у систему національної освіти, використання його як важливого інструменту науково-інтелектуального та духовного впливу на формування суспільної свідомості та патріотичних почуттів у молодих громадян нашої країни сприяє творенню її національного змісту.

Особливу увагу освітянському краєзнавству приділяв академік НАН України, Герой України Петро Тимофійович Тронько [23; 24; 26]. Саме він в 1990-х рр. доклав чимало зусиль, щоб організувати краєзнавчий загаль та відродити після десятиліть репресій краєзнавство в Україні. Науковець своїм завданням вбачав активне залучення широкого потенціалу краєзнавства до освітнього процесу. Усвідомлюючи, що освітянське краєзнавство спрямоване на зацікавлення молодих людей історією та культурою рідного краю, формування національносвідомого громадянина держави, виховання любові до рідної землі академік послідовно опікувався цією галуззю краєзнавства. Він неодноразово наголошував, що краєзнавство забезпечує всебічність та гармонійність розвитку особистості, здатної працювати для України, тому необхідно охопити ним всі ланки навчання дітей та молоді: від дитячого садка до вищої школи [25].

Стверджуючи, що краєзнавча освіта повинна починатись з маленьких громадян, Петро Тронько опирався на власний життєвий досвід педагогічної роботи, яка розпочалась у 1933 р., коли він учителював у неповній середній школі в селі Кленове на Богодухівщині, викладав українську літературу і суспільствознавство. За плечима 18-річного вчителя були лише перші спроби навчати грамоти родини шахтарів у 1932 р. під час його перебування на шахтах Донбасу. Цікаво, що до кінця життя Петро Тимофійович не поривав контактів

із школою в Кленовому. Як згадують місцеві мешканці, часто відвідував її, зустрічався з вчительським колективом і учнями, передавав необхідну літературу до шкільної бібліотеки та організував комп'ютерний клас. Педагогічні здібності Петра Тронька проявилися на посаді помічника директора школи сільськогосподарського учнівства в Лебедині, куди в 1934 р. молодий вчитель був направлений на роботу. У школі потрібно було вирішувати важливі проблеми неписьменної молоді та підвищення її культурно-освітнього рівня. З цієї посади він пішов на військову службу, яку проходив у Єйській школі морських льотчиків. Після служби, в 1937 р. П. Т. Тронько повернувся до Лебедина і працював директором дитячого будинку. За спогадами академіка, це були роки набуття корисного досвіду, вміння розуміти і знаходити спільну мову зі «складними» учнями. Та завжди із задоволенням Петро Тимофійович розповідав про досягнення своїх вихованців, з якими через багато років поспіль зустрічався. Працюючи на педагогічній ниві, молодий вихователь набував життєвого досвіду роботи з людьми, який в подальшому знадобився йому на державній, науковій і громадській роботі.

Довгі та плідні роки життя та діяльності П. Т. Тронька були тісно пов'язані з освітньою галуззю. Він добре знав усі її проблеми і завжди наголошував на виключній ролі професіоналізму вчителя та педагога в освітньо-виховному процесі, повсякчас підтримував їх. У період незалежності України академік зосередився на розбудові освітянського краєзнавства, залучив педагогів, працівників закладів культури, краєзнавців до цієї справи, організовував наукові форуми, конференції. Закладаючи міцне підґрунтя для освітянського краєзнавства, створив потужний загал фахівців та однодумців, які ініціюють і підтримують краєзнавчі проекти в освіті.

Визначальним для академіка було застосування напрацьованого попередниками XIX – початку XX ст. досвіду в краєзнавстві, збереження і поширення їх доробку з використання краєзнавчих знань у навчальному процесі. Він високо цінував плідну працю видатних вчених М. Драгоманова, І. Франка, М. Грушевського, Д. Багалія, Д. Яворницького, М. Біляшівського та інших діячів української культури, підкреслював їх роль у розвитку краєзнавства як науки та відзначав нерозривний зв'язку його з освітньою галуззю. Так, Михайло Драгоманов, зустрічаючись у 1874–1875 рр. з галицькими колегами, з прикрістю зазначав, що через недбале ставлення Австрійської імперії до української історико-культурної спадщини рівень знань місцевої інтелігенції про рідний край залишається недостатнім. Думку про імперське небажання підтримувати український культурний набуток висловив Іван Франко у своїй фундаментальній праці «Галицьке краєзнавство», підкреслюючи, що краєзнавство «легко могло б пробудити у його мешканців надто велику любов до свого краю, небезпечні думки про давнє і недавнє минуле, не кажучи вже про теперішній стан» [28, с. 117]. Колонізаторів влаштовувало, що зростали покоління за поколіннями, позбавлені знань про історію і культуру своєї малої батьківщини. Іван Франко опублікував понад 150 праць з проблем розвитку краєзнавства [4; 14, с. 22], яким притаманний глибокий науковий аналіз питань з вивчення рідного краю. Вчений вперше у згаданій вище праці «Галицьке краєзнавство» використовує термін «краєзнавство», яке розглядав як науку, виокремив його значення і місце в житті суспільства, в освітянській діяльності зокрема.

Вагомий внесок у поширенні краєзнавчих знань через освітні заклади належить українському історику Дмитрові Багалію. Центральне місце у його науковій творчості займає історія Слобідської України, якій він присвятив понад 100 праць, та вивчення історії Харкова. Діяльність вченого була тісно пов'язана з освітньою галуззю. Як ректор Харківського університету в 1906 – 1910 рр., а згодом член освітянських комісій та комітетів, він приділяв особливу увагу проблемам викладання історії України, краю і міста у вищій школі.

Традиції освітянського краєзнавства отримали новий імпульс наприкінці ХХ ст. П. Т. Тронько доклав чимало зусиль, щоб краєзнавство одержало офіційне визнання, він наполегливо працював над програмними документами з краєзнавства, де особливе місце відводилось освітянському краєзнавству. Указом Президента України від 23.01.2001 р. «Про заходи щодо підтримки краєзнавчого руху в Україні» краєзнавство було включено до навчальних планів і програм загальноосвітніх, позашкільних, професійно-технічних та вищих навчальних закладів [27]. Згодом Кабінет Міністрів України затвердив «Програму розвитку краєзнавства на період до 2010 року», де основним завданням визначалось «удосконалення науково-методичної бази краєзнавства, формування у громадян відповідальності за збереження духовних скарбів» [17, с. 114–115]. Дієві кроки вченого сприяли зміні у національній системі освіти, яка, звільняючись від радянських ідеологічних нашарувань, дедалі виразніше набувала рис української. «Краєзнавчі засади в освіті, – наголошував у своїй доповіді на II з'їзді Спілки Петро Тронько, – торкнулися всіх її рівнів, виділилась окрема галузь – шкільне краєзнавство» [22, с. 31, 50–51].

Підняту академіком проблему взаємодії краєзнавства і освіти підтримали у своїх працях українські вчені Ф. П. Шевченко, М. Ф. Дмитрієнко, О. Я. Деміфенко, М. П. Крачило, С. І. Захаров [4; 5; 6; 7; 13; 18; 30] та інші. Означена тема з ініціативи Петра Тимофійовича стала предметом активного обговорення на науково-практичних конференціях, засіданнях круглих столів науковців, краєзнавців та освітян [8; 11; 19]. Він запропонував проблему освітянського краєзнавства для чергової XII наукової історико-краєзнавчої конференції «Освітянське краєзнавство: досвід, проблеми, перспективи», присвяченої 200-річчю від дня народження українських просвітителів Івана Вагилевича та Маркіяна Шашкевича, яка відбулась 6–7 жовтня 2011 р. в Івано-Франківську, в приміщенні Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника. Вчений особисто керував і пильно стежив за її підготовкою, залучив до співпраці Міністерство освіти і науки України, Національну академію педагогічних наук України, Інститут історії України НАН України, Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника та Івано-Франківський обласний державний центр туризму і краєзнавства учнівської молоді. Ключову ідею краєзнавчого форуму академік чітко окреслив у своїй доповіді: в національній освіті краєзнавчий принцип викладання навчальних дисциплін має скласти основу навчально-виховного процесу [25, с. 5–10]. Він наполягав, що освіта, яка має гуманістичний характер і ґрунтується на культурно-історичних цінностях українського народу, його традиціях і духовності, є головним чинником соціально-економічної, культурної, наукової, політичної життєдіяльності суспільства.

Одним із пріоритетів освітньої галузі історик вважав національне виховання, де важливою складовою виступає краєзнавство. Петро Тимофійович завжди приділяв увагу поширенню краєзнавства серед учнівської молоді, зокрема, тісно співпрацював з Українським державним центром туризму і краєзнавства учнівської молоді Міністерства освіти та науки України. У країні діє 104 центри туризму і краєзнавства учнівської молоді та станції юних туристів, які є базовими організаційно-методичними осередками розвитку дитячо-юнацького туризму і краєзнавства, також розгорнули роботу 8254 краєзнавчих гуртки, в яких навчається понад 140 тисяч вихованців [25, с. 5, 9]. За підтримки Петра Тронька Міністерство освіти та науки ініціювало цілу низку широкомасштабних заходів: програму руху учнівської молоді за збереження традицій, звичаїв і обрядів українського народу — «Моя земля – земля моїх батьків», міжнародний форум «До берегів відродження», всеукраїнські історико-географічні експедиції «Географічні мікротопоніми в Україні», «Сто чудес України», всеукраїнську історико-краєзнавчу акцію «Пам'ять» тощо. Такі заходи сприяли всебічному використанню пізнавального і виховного потенціалу краєзнавства. У своїх зверненнях до юних краєзнавців вчений закликав вивчати і шанувати історію своєї малої батьківщини, зберігати традиції українського народу, досліджувати власний родовід.

Опікувався П. Т. Тронько слухачами Малої академії наук України, юними дослідниками рідного краю, з якими працюють досвідчені фахівці та науковці у 27 територіальних відділеннях, 102 наукових товариствах талановитої молоді. Щороку у Києві близько 100 учнів секції історичного краєзнавства відділення Історії проводять науково-дослідну роботу з вивчення історії та культурної спадщини краю. Багато років поспіль секціями історії та історичного краєзнавства Київського територіального відділення Малої академії наук керувала вдумливий педагог і талановитий наставник, Заслужений працівник культури України Галина Йосипівна Братчук. Її вихованці стали науковцями, державними, політичними діячами, лікарями, вчителями, інженерами, але кожному вона зуміла прищепити інтерес до пошукової роботи, любов до рідного краю, його історії. Академік часто зустрічався з учнями, ділився з ними нагальними проблемами сучасного краєзнавства, залучав до участі в історико-краєзнавчих дослідженнях, сприяв їх роботі на Всеукраїнських науково-практичних конференціях з історичного краєзнавства, де вони мали можливість обговорювати нагальні завдання галузі разом з відомими науковцями, істориками, краєзнавцями. Він спільно із істориком Т. Ф. Григор'євою та педагогом Г. Й. Братчук опублікував дослідження членів МАН, які у 2000 р. вийшли окремою збіркою «Ми діти твої, Україно». Юні краєзнавці, усвідомлюючи постать і діяльність академіка, у 2010 р. присвятили Петру Тимофійовичу свої дослідження і успішно представили їх на Всеукраїнському конкурсі.

Часто П. Т. Тронька можна було зустріти у студентській аудиторії. Він виступав перед молоддю з науковими доповідями про історію розвитку краєзнавства, його проблеми і перспективи, з великою зацікавленістю слухав виступи студентів, проводив дружні дискусії і закликав не полишати краєзнавчого пошуку. З 2000 р. з ініціативи викладачів і студентів Київського університету

інформаційно-комунікаційних технологій (тоді Київський інститут зв'язку) та активної підтримки Міжрегіональної академії управління персоналом відбулися чотири конференції, в яких Петро Тронько брав активну участь. Кращі виступи увійшли до збірника статей «Краєзнавство у відродженні історичної пам'яті», що побачив світ у 2003 р. Неодноразово студентські дослідження публікувались у журналі «Краєзнавство», періодичному друкованому органі Національної спілки краєзнавців України.

Учений постійно піклувався про вивчення краєзнавства в навчальних закладах, дбав, щоб учні пізнавали природні особливості краю, історію, культуру своєї малої батьківщини. З'явилися факультативні предмети «Історія мого краю», «Києвознавство», «Краєзнавство Черкащини», «Історія Полтавщини» «Історія Донецької області», «Волинезнавство», «Кіровоградщина в минулому і сьогодні», «Історія Фастівщини» [2; 9; 12]. Однак, як зазначав академік, цей процес характеризувався певною безсистемністю, слабкістю навчально-методичної бази, відсутністю в достатній кількості підручників і посібників. Постає нагальне завдання з підготовки навчальних робочих програм з дисципліни «Краєзнавство», методичних розробок з викладання краєзнавства в навчальних закладах. Необхідно було налагодити проведення систематичних навчально-методичних нарад вчителів, що викладають краєзнавство, запровадити введення в педагогічних закладах курсів «Методика викладання краєзнавства у загальноосвітніх школах».

Розробляючи теоретико-методологічні засади у краєзнавстві, вчений неодноразово підкреслював, що краєзнавство як галузь наукових знань, виникло на фундаменті, закладеному історією, етнографією, географією, археологією, природознавством, генеалогією, економікою, культурологією тощо. Його міждисциплінарний характер висвітлює загальні тенденції сучасної науки до синтезу і посилення інтеграційних процесів, взаємовпливу і взаємопроникненню різних галузей знань при вивченні конкретної місцевості. Краєзнавство вбирає знання, отримані іншими науками, і органічно включає їх в цілісну систему науки про край. Кожна з наук дає можливість поглибити комплексне дослідження про край, виокремити його характерні сторони. П. Т. Тронько був переконаний, що гуманітарна освіта нового тисячоліття гостро потребує нової методології, нового типу мислення для визначення перспектив розвитку людини і її цінностей. Поява нових галузей гуманітарного знання, зміни у відношенні до класичної гуманітарної освіти, виникнення приватних альтернативних форм освіти, розвиток інформаційно-комунікаційних технологій суттєво змінюють контури системи знань, і, що важливо, підносять і посилюють краєзнавчий аспект у освіті. Краєзнавство – соціогуманітарна наука, яка досліджує край як багатогранний об'єкт в різноаспектній направленості, простежує його історичний розвиток. Як навчальна дисципліна краєзнавство покликане не тільки оптимізувати інтерес молоді до історії малої батьківщини, особливостей її розвитку, культурної спадщини, видатних постатей краю, але й допомагає усвідомити власне місце в історії, спрямувати свій інтелектуальний потенціал, здібності, можливості до процвітання краю, а отже і країни в цілому.

Просування курсу краєзнавства у вищих навчальних закладах Петро Тронько вважав вкрай важливим кроком, відстоюючи думку про те, що змістом

і призначенням вищої освіти є не лише набуття студентом професійних знань та навичок, але й становлення його як всебічно-розвиненої особистості з активною громадянською позицією. Процеси гуманітаризації та націоналізації в освіті сповідували і відомі педагоги минулого, зокрема Софія Русова зазначала: «Ми збудуємо таку школу, котра б вся була пройнята національним свідомим натхненням, яке виявить вільно увесь наш національний духовний склад і міцно з'єднає нас з рідним краєм, з рідним людом» [13, с. 229]. Нині навчальна дисципліна «Історичне краєзнавство» викладається на історичних факультетах університетів, «Туристичне краєзнавство» – у профільних вишах, також запроваджено курси «Географічне краєзнавство», «Педагогічне краєзнавство», «Літературне краєзнавство», «Музичне краєзнавство». За для підвищення ефективності системи навчання, активізації пізнавальної діяльності, розвитку творчої ініціативи студентів курс «Краєзнавство» у 2001 р. був введений у технічному вищому навчальному закладі – Київському державному університеті інформційно-комунікаційних технологій [14]. Як показала практика, навчальна дисципліна виявила великий інтерес молоді до вивчення історії рідного краю, своєї родини, наглядно підтвердила виховний аспект краєзнавчої освіти. Зрозумілим стає послідовне прагнення Петра Тронька включити курс «Краєзнавство» до основних дисциплін гуманітарного циклу в усіх вищих навчальних закладах.

Вагомим досягненням науковця стало відкриття при університетах Центрив краєзнавства, науково-освітніх закладів із вивчення краю, у яких викладачі і студенти об'єднують свої зусилля та вміння в дослідженні історії та культури краю. Плідно працюють такі осередки в Харкові, Івано-Франківську, Кам'янці-Подільському, Вінниці, Чернівцях. З ініціативи П. Т. Тронька на базі Київського національного університету ім. Тараса Шевченка створено потужний центр краєзнавчої науки та освітянського краєзнавства – діють київські міська та обласна організації НСКУ.

Вчений започаткував важливу роботу з підготовки навчального підручника «Основи краєзнавства» для студентів вищих навчальних закладів. Нагромаджений досвід в Україні з проблем освітянського краєзнавства попередньо обговорювався на науково-краєзнавчих конференціях, на засіданні круглого столу «Краєзнавство та освіта в Україні» у 2006 р. в Києві. До написання підручника академік залучив відомих вчених, педагогів, фахівців з краєзнавства Києва, Луцька, Чернігова, Черкас, Харкова, Кам'янця-Подільського, Львова. Він проводив консультації з авторським колективом, неодноразово обговорював деталі наукової концепції, структури та змісту книги. У цій роботі Спілку підтримав Інститут інноваційних технологій та змісту освіти Міністерства освіти і науки України, зокрема, директор інституту О. А. Удод надавав важливі методичні та організаційні рекомендації, підкреслюючи, що такий підручник з'являється в Україні вперше. Головною метою підручника «Основи краєзнавства», рідколегію якого очолив заступник директора Інституту історії України НАН України, голова Національної спілки краєзнавців України, член-кореспондент НАН України, є представлення краєзнавства як комплексної галузі знань про окремо взятий край, виділення його природних особливостей та історико-культурної самобутності у загальноукраїнському контексті, а також формування у молодого покоління, поваги до своєї малої батьківщини, необхідності зберігати її духовну спадщину, як

унікальну складову не лише українського, але і світового надбання, виховання в них національної гідності та патріотичних почуттів. Структура підручника включає теоретико-методологічні засади науки краєзнавства, характеристику його етапів історичного розвитку, внесок видатних постатей у формування наукової галузі, розкривається специфіка джерельної бази краєзнавства, подається загальна характеристика країв України, виділено природу та історію краю як предмет краєзнавчих досліджень, зазначено роль науково-освітніх, культурних, музейних, пам'яткоохоронних та туристичних закладів у розвитку краєзнавства. Додатки містять документи з розвитку краєзнавства, навчально-методичний та довідково-інформаційний матеріал [16]. У травні 2015 р., до сторіччя від дня народження Петра Тимофійовича Тронька за підтримки ректора Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна, академіка В. С. Бакірова автори презентували підручник на пленумі Правління Національної спілки краєзнавців України. Поява такого підручника стала подією у освітянському житті України, сприятиме не лише розвитку краєзнавчих досліджень, але й удосконаленню українського громадянського суспільства.

За багаторічну працю в освітній галузі освітяни обрали вченого почесним доктором і професором 13 вищих навчальних закладів: Дніпропетровської національної гірничої академії, Кам'янець-Подільського національного університету, Міжрегіональної академії управління персоналом, Полтавського, Чернігівського й Кіровоградського педагогічних університетів, Київського, Харківського, Дніпропетровського, Донецького і Хмельницького національних університетів, Хмельницького університету управління та права й Київського національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова. Обіймаючи посаду голови наглядової ради Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна, академік завжди підтримував і допомагав закладу в усіх нагальних справах. В університеті запроваджено премію імені Петра Тронька для молодих вчених та студентів, Центр краєзнавства теж носить ім'я академіка. П. Т. Тронько створив потужну наукову школу історичного краєзнавства. Справу Вчителя плідно продовжують послідовники у науковій, освітній та культурно-просвітницькій галузях, які розробляють історико-краєзнавчі проблеми, втілюють в життя задуми вченого. Значну роботу з поширення краєзнавчих знань проводить Національна спілка краєзнавців України, відроджена П. Троньком у 1990 р. Вшановуючи пам'ять видатного українського діяча, краєзнавці започаткували премію імені академіка, ініціювали найменування вулиці його імені, а також присвоєння імені П. Т. Тронька Національному музею народної архітектури та побуту України.

Освітянська спадщина П. Т. Тронька потребує глибокого дослідження, впровадження чекають його краєзнавчі проекти, зокрема в освітній галузі. Академік П. Т. Тронько, розглядаючи національну освіту як загальносуспільну і загальнодержавну справу, нерозривно пов'язував її з краєзнавством, наполягав на всебічному аналізі сучасного досвіду співпраці краєзнавців та освітян, необхідності працювати над подальшим зближенням краєзнавства і освіти. Петро Тронько, докладаючи багато зусиль у розвиток краєзнавства в системі національної освіти, вироблення дієвого механізму їх взаємодії, активізацію політики державного сприяння цьому процесу, сформував основні засади для

невпинного розгортання освітянського краєзнавства в Україні та повноцінного використання його суспільнотворчої місії.

Примітки:

1. Ашурков В. И., Коцюба Д. В., Матюшин Т. И. Историческое краеведение. – М., 1980.
2. Бокій Н. М., Брайченко О. Д., Куценко Л. В. До джерел історії краю: навчальний посібник. – Кіровоград, 1994.
3. Гайда Л. Музей у навчальному закладі. – К., 2009. – 126 с.
4. Грабовецький В. В. Історико-краєзнавчі погляди І. Франка в його праці «Галицьке краєзнавство» // ІУ республіканська наукова конференція з історичного краєзнавства. Тези доповідей і повідомлень. – К., 1989.
5. Деміфенко О. Я. та ін. Основи краєзнавства. Навчальний посібник. – Харків, 1999.
6. Дмитрієнко М. Ф. Специфічні історичні дисципліни: значення їх дослідження для розвитку історичного краєзнавства // Проблеми вивчення краєзнавства у вищій школі. – Кіровоград, 1990.
7. Захаров С. І. Функції етапи, стадії географічного краєзнавства // Географія та основи економії в школі. – 1999. – № 3.
8. Історичне краєзнавство в Україні: традиції і сучасність // Матеріали VII Всеукраїнської конференції. – Черкаси, 1995.
9. Києвознавство. Посібник для шкіл. – К., 1999. – 138 с.
10. Козир І. А., Шевченко С. І. Історія рідного краю. Навчальний посібник для шкіл Кіровоградщини. – Кіровоград, 2001. – 72 с.
11. Краєзнавство в системі народної освіти // Матеріали регіональної науково-практичної конференції. – Слов'янськ, 1994.
12. Кравченко Н. М., Чиговська Л. Г., Неліна Т. В. Фастівщина: Сторінки історії. Від давнини до 20-х рр. XX ст. Навчальний посібник для загальноосвітніх навчальних закладів. – Фастів, 2004. – 255 с.
13. Крачило М. П. Краєзнавство і туризм. Навчальний посібник. – К., 1994.
14. Лехман І. Іван Франко – пропагандист краєзнавчих екскурсій // Краєзнавство. Географія. Туризм. – 2003. – № 41.
15. Маньковська Р. В. Робоча навчальна програма з дисципліни «Краєзнавство». – К.:КДУІКТ, 2001. – 24 с.
16. Основи краєзнавства. Підручник для студентів вищих навчальних закладів. – Харків, 2015. – 365 с.
17. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження програми розвитку краєзнавства на період до 2010 р.» від 10.06.2002 р. // III з'їзд Всеукраїнської спілки краєзнавців (29-30 жовтня 2003 року). Матеріали та документи. – К., 2004.

18. Прокопчук В. С. Шкільне краєзнавство. – К., 2011. – 336 с;
19. Розвиток українського краєзнавства в контексті національного і культурного відродження України // Матеріали V Всеукраїнської наукової конференції. – Кам'янець-Подільський, 1991.
20. Русова С. Націоналізація школи // Вибрані твори. – К., 1996.
21. Строев К. Ф. Краеведение. – М., 1974.
22. Тронько П. Т. Доповідь на II з'їзді Всеукраїнської спілки краєзнавців // II з'їзд Всеукраїнської спілки краєзнавців (25 грудня 1996). Матеріали та документи. – К., 1997.
23. Тронько П. Т. Історичне краєзнавство. Крок у нове тисячоліття. – К., 2000.
24. Тронько П. Т. Краєзнавство у відродженні історичної пам'яті народу. – К., 1999.
25. Тронько П. Т. Краєзнавство як складова навчально-виховного процесу // Краєзнавство. – 2011. – № 3.
26. Тронько П. Т. Історія міст і сіл України. – К., 2001.
27. Указ Президента України «Про заходи щодо підтримки краєзнавчого руху в Україні» // Урядовий кур'єр. – 2001. – 31 січня.
28. Франко І. Галицьке краєзнавство // Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах. – К., 1986. – Т.46.
29. Цепелева Н. С. Факультатив по краєзнавству. – М., 1972.
30. Шевченко Ф. П. Зв'язок історичного краєзнавства з спеціальними історичними дисциплінами // Друга наукова конференція з історичного краєзнавства. Вінниця. – К., 1982.

Маньковская Р. В. Обществообразующая роль образовательного краеведения (К 100-летию со дня рождения академика П. Т. Тронько)

В статье рассматривается значение образования и воспитания для формирования современного гражданина и патриота. Автор анализирует деятельность выдающегося историка, общественного и государственного деятеля, Героя Украины, академика П. Т. Тронько.

Ключевые слова: образование, общество, культура, воспитание, краеведение, П. Т. Тронько.

Mankovskaiia R.V. The Society Constituting Role of Educational Area Studies: (To the 100th Birth Anniversary of Academician Petro Tronko)

The article considers an importance of education and upbringing at the formation of contemporary citizen and patriot. The author analyzes activity of an outstanding historian, public and state figure, Hero of Ukraine, academician Petro Tronko.

Keywords: education, society, culture, upbringing, area studies, Petro Tronko